

Andraž Rožman

Institucije bodo nadomestili multidisciplinarni timi

Intervju z Andrejo Rafaelič

Kljub številnim oviram dezinstitucionalizacija poteka že več desetletij, v nekaterih obdobjih je razvoj hitrejši, v drugih počasnejši. Zdi se, da je v tem času dezinstitucionalizacija dobila zagon. Na to kaže več dejavnikov, ki jih v intervjuju omenja Andreja Rafaelič, strokovna raziskovalna delavka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo. Pojasnila je tudi, kako naj bi se selitve iz institucij razvijale v naslednjih letih. Če bo vse potekalo v skladu s strategijo, ki jo je marca 2024 pripravilo Ministrstvo za solidarno prihodnost, Slovenija čez nekaj let ne bo več sodila na rep evropskih držav na področju dezinstitucionalizacije.

Dr. Andreja Rafaelič je socialna delavka in strokovnjakinja na področju dezinstitucionalizacije in dolgotrajne oskrbe. Vodila je projekte preobrazbe zavodov v Sloveniji in tujini. Marca 2025 je za svoje dosežke na tem področju prejela nagrado Mesta žensk z naslovom Ženske o ženskah. Je soavtorica več znanstvenih monografij. Trenutno je vodja operacije Center za usmerjanje deinstitucionalizacije na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo.

V Sloveniji naj bi bil proces dezinstitucionalizacije v razmahu. Na kateri točki je in v katero smer se razvija?

Projekta, ki sta trajala štiri oziroma pet let, sta se pravkar končala, in sicer v CUDV Črna na Koroškem in v Domu na Krasu v Dutovljah. Vsega skupaj se je preselilo nekaj manj kot dvesto ljudi in toliko manj je zdaj tudi postelj v teh dveh zavodih. Večina zdaj živi v stanovanjskih skupinah, peščica se jih je preselila v individualna stanovanja. V Dutovljah in Črni na Kroškem smo

Andreja Rafaelič
0009-0006-7108-6915

nekje vmes med institucijo in skupnostjo. Ljudje v stanovanjskih skupinah živijo precej bolje, kot so v zavodih, še vedno pa niso povsem v skupnosti oziroma domačem okolju. Na podlagi teh dveh projektov je bila na Ministrstvu za solidarno prihodnost sprejeta strategija za dezinstitutionalizacijo za celotno Slovenijo. V dokumentu je tudi podatek o tem, kakšno je trenutno stanje. Med drugim je mogoče v strategiji prebrati, da v ustanovah za odrasle še vedno živi 4.500 ljudi. Strategija omenja, da se jih bo v naslednjih desetih letih 3.500 preselilo iz ustanov v skupnost, tisti, ki bodo ostali v zavodih, pa bodo živeli v enotah z manj kot 24 ljudmi. Če torej odgovorim na vprašanje, kje smo zdaj: smo na začetku te poti.

Kaj se bo zgodilo z ljudmi, ki se niso preselili iz zavodov v Dutovljah in Črni na Koroškem?

V Dutovljah je treba ljudi, ki so ostali v zavodu, preseliti. Čeprav smo tako na Inštitutu za socialno varstvo kot v projektnem timu opozarjali na to, smo naredili napako, saj je selitev potekala po načelu snemanja smetane. Torej so se najprej preselili tisti, ki potrebujejo manj podpore, tisti, ki so bili na negovalnem in varovanem oddelku, pa so ostali v zavodu. Če bi vrstni red obrnili, bi bilo precej bolje, saj bi ljudje z manjšimi potrebami, ki bi ostali v zavodu, lahko tam sami živeli z zelo malo podpore. Zavod v Dutovljah se bo v roku dveh let dokončno izpraznil. Razmisliti je treba, kako izpeljati to zelo zahtevno delo. Strategija predvideva multidisciplinarne time in s pomočjo te nove storitve bo mogoče izpeljati preselitve. Vsekakor pa nihče ne bo ostal v zavodu. To bi bilo tudi ekonomsko neučinkovito. Dvojnega sistema ni več mogoče vzdrževati. V Dutovljah stane vzdrževanje institucije okrog 300.000 evrov na leto. Torej samo za to, da obstaja, pa čeprav v njej ne bi bilo ljudi.

Za koliko ljudi je mogoče zagotoviti oskrbo s 300.000 evri na leto?

Za devet ali deset. Ampak teh 300.000 evrov je samo režijski strošek – elektrika, voda ipd. Ta strošek ostaja, pa če je tam 70, 30 ali nič ljudi. Ta denar bi lahko vložili v razvoj storitev v skupnosti. Pa ne le teh 300.000, ampak tudi investicije v zidove. V preteklem letu (2024) smo v Sloveniji na primer približno 6,5 milijonov evrov investirali v obnovo, nadgradnjo in dogradnjo institucij za odrasle. Če bi večino teh sredstva investirali v stanovanja v skupnosti, bi lahko ustanove hitro izpraznili.

Kdaj naj bi začeli delovati multidisciplinarni timi?

V strategiji piše, da naj bi se institucije dezinstitutionalizirale s pomočjo multidisciplinarnih timov, ki naj bi nadomestili institucionalno oskrbo. V teh službah bodo delali ljudje različnih poklicnih profilov – medicinske sestre, socialne delavke, podporni delavci idr. Ljudje z različnimi izobrazbami, tudi srednješolsko in osnovno, ki bodo podpirali druge v vsakdanjem življenju, nekateri od njih z znanjem iz zdravstvene nege. Multidisciplinarni tim bo moral nadomestiti celovitost oskrbe, ki jo zagotavlja institucija. Pomembna

stvar, ki smo jo naredili pri načrtovanju multidisciplinarnih timov, je, da bo v vsakem od njih delal vsaj en vrstniški podporni delavec.

Koliko takšnih timov naj bi vzpostavili?

Na koncu bi moralo biti po vsej Sloveniji od 60 do 70 multidisciplinarnih timov. Za začetek se jih bo do leta 2028 vzpostavilo 15 iz evropskih sredstev. Upam, da bo prvi začel delovati leta 2025.

Kaj se bo spremenilo za ljudi, ki so se iz Dutovelj preselili v stanovanjske skupine?

Težko napovem. Tisto, kar bi se moralo, pa je aktivacija. Ko greš v skupnost, v istem stanovanju biva manj ljudi, a ostaja vprašanje, kdo ima več nadzora – osebe ali človek, ki tam živi. Pa tudi, kaj naj bi ljudje v skupnosti smiselnega počeli. Če ne moreš ničesar početi in če nimaš denarja niti za kavo, se je težko aktivirati. Ena ključnih zadev teh timov je ukvarjanje z zaposlovanjem. Vsi timi bodo imeli sklop, ki bo namenjen preselitvam, v drugem delu pa bo imel vsak tim svoj center odličnosti. Eden teh bo delovanje po načelu *housing first*, to pomeni, da je treba človeku najprej poiskati stanovanje, potem pa še podporo. Potem bodo v različnih multidisciplinarnih timih delovali še centri odličnosti za zaposlovanje, delo z ljudmi, ki uživajo droge ali pijejo alkohol, in za mlade.

V zadnjem času je bila v ospredju preselitev ljudi iz zavoda v Dutovljah. Kakšno pa je stanje drugje po Sloveniji? Verjetno sledijo novi projekti. Kakšni so načrti?

Ministrstvo bo sprejelo nacionalni akcijski načrt za dezinstitutionalizacijo. En del tega načrta je metodologija za izbiro zavodov, ki bodo šli prvi v preobrazbo. Po tej metodologiji je prvi na vrsti zavod v Hrastovcu, potem so tu Dutovlje, ki morajo dokončati proces preselitve, sledijo Lukavci. V Dutovljah smo naredili napako, da je bila pri preselitvi doslej vsa odgovornost na zavodu, torej da naj bi vse naredil zavod sam. Zagotovo se bodo na razpise za multidisciplinarne time prijavile tudi nevladne organizacije, ki bodo imele nalogo, da preselijo ljudi iz institucij v skupnost. Kar nekaj nevladnih organizacij se je aktiviralo v tem procesu, na primer Sonček, Risa, Franko, Kralji ulice, ki imajo interes razvijati storitve v skupnosti, YHD je začel s kampanjami v podporo dezinstitutionalizaciji. Muzej norosti ima kampanjo za dezinstitutionalizacijo, v okviru prestolnice kulture GO! 2025 pa je šel znameniti Marco Cavallo iz Trsta na pot po Sloveniji, ki ga bodo spremljali razni dogodki v različnih krajih. Očitno se je začelo nekaj dogajati, brbotati.

Pomemben del dezinstitutionalizacije je tudi javno pojavljanje, zagovarjanje.

Zdi se mi zelo pomembno, da se ob stoti obletnica rojstva Franca Basaglie vse več govori o dezinstitutionalizaciji. To ni samo vprašanje stroke in ljudi, ki živijo v institucijah, ampak vseh nas, ki živimo zunaj, a smo vsi na tem, da lahko enkrat pristanemo notri. Mogoče se včasih preveč zapiramo v strokovnjaške

kroge ali uporabljamo težke besede, ki jih nihče ne razume. Z umetnostjo in javnimi dogodki se lahko marsikaj spremeni v družbi, da ta postane strpnejša in občutljivejša za človekove pravice. Zdi se mi, da tega velikokrat primanjkuje. Glede na strategijo za dezinstitutionalizacijo bo en razpis namenjen tudi centru za zagovorništvo, ki bo imel na eni strani nalogo izvajati individualno zagovorništvo, na drugi pa izvesti veliko kampanjo za dezinstitutionalizacijo. Družba mora postati občutljivejša za krivice. Zelo pomembno se mi zdi, da ni samo dezinstitutionalizacija tista, ki išče umetnost in jo vabi, naj jo podpre, ampak da je tudi umetnost prepoznala pomen dezinstitutionalizacije za dvig ravni civilizacije.

Je mogoče pohod Marca Cavala po institucijah leta 2025 primerjati z Iz-hodom, ki je od institucije do institucije potekal leta 2010?

Obe akciji je mogoče primerjati, nekaj pa je drugače. Marco Cavallo je šel iz institucije, Iz-hod pa je prihajal v institucije, da bi jih spomnil. Pred kratkim smo v Ljubljani lahko gledali film *Trst pripoveduje Basaglio*, v katerem je vidno, da so se v Trstu dogajale zelo podobne stvari, kot se zdaj dogajajo v Dutovljah. Nekateri prebivalci in prebivalke so bili veseli novih sosedov, drugi pa so glasno protestirali proti selitvi v njihovo bližino. Veliko prizorov, ki smo jih videli v tem filmu, bi lahko posneli tudi zdaj. Tisti, ki delajo v instituciji in podpirajo, da se ljudje preselijo iz zavoda, se morajo pogajati s skupnostjo, jo spodbujati k odprtosti do preselitev. Tako je bilo v Trstu v sedemdesetih letih in tako je zdaj v Sloveniji. Imamo pa včasih opraviti s kakšnimi civilnimi iniciativami, ki so zelo vztrajne. A dezinstitutionalizacija mora biti ne glede na to pogumna, vztrajna in malo nora. Treba si je upati in marsikaj poskusiti.

Tudi dialoška?

Tudi. Brez dialoga ni mogoče premakniti ničesar. Pomembno je, da dialoga ne zapremo, ampak da v njem vztrajamo.

Vrniva se k strategiji. Bo dezinstitutionalizacija blizu konca, ko bo v zavodih le še tisoč ljudi?

Ne. To bo samo prvi del. Potem se bo treba lotiti še drugega. Dezinstitutionalizacija pomeni, da nihče ne ostane v instituciji. In vedeti moramo, da dokler imamo institucije, se bodo polnile. Konvencija o pravicah ljudi z oviram ne določa, da imata na primer dve tretjini ljudi pravico živeti v skupnosti, ampak da jo imamo vsi. Konvencija je napisana za vse države in vse ljudi z ovirami. Seveda bomo morali spet paziti, da ne bomo iz zavodov najprej vzeli ljudi, ki potrebujejo manj podpore. V tem pogledu je dobro, da bo šel prvi v preobrazbo zavod Hrastovec, saj ima sloves zadnje postaje.

Ali vodstvo Hrastovca kaže pripravljenost za izvedbo dezinstitutionalizacije?

Zelo očitno je pripravljenost velika. Direktor je tam že organiziral predstavitve knjig, povezanih z dezinstitutionalizacijo, državni sekretar je napovedal,

da bo Hrastovec šel v preobrazbo, v kratkem pa pričakujemo, da bodo v zavodu napisali načrt preobrazbe.

Če se osredotočiva na prvi del strategije, kam bo Slovenija spadala v evropskem merilu, ko bo v institucijah živelo le še tisoč ljudi?

Institucionalizacija je vseevropski problem in verjetno tudi svetovni. Če to naredimo, bomo v boljši polovici, zdaj smo v slabši, v resnici prav pri repu, pri tem pa nimam v mislih le Evropske unije, ampak vso Evropo. V Sloveniji imamo sicer precej storitev, skoraj 4000 ljudi, ki prejemajo osebno asistenco, pa stanovanjske skupine, dnevne centre, pomoč na domu ipd. Slovenija ni siromašna, kar zadeva storitve, ki so na voljo, a se nikoli nismo zares lotili ustanov in zmanjševanja števila ljudi, ki tam živijo. Množimo storitve v skupnosti, ampak s tem ne zmanjšujemo kapacitet institucij. Odkar imamo osebno asistenco, se je število ljudi v institucijah povečalo za 80. Zato je ključno, da zgradimo sistem, ki bo poskrbel, da se bo za vsako mesto, ki ga bo kdo zasedel v skupnosti, kapaciteta v instituciji zmanjšala za eno mesto.

Da bomo prišli do drugega dela, pa bo verjetno trajalo še kar nekaj let?

Treba bo videti, kje bomo takrat, in na tej podlagi naprej razvijati storitve, nato pa sprejeti še en akcijski načrt ali strategijo, da bomo še druge ljudi preselili v skupnost. Pri dezinstitutionalizaciji se je pomembno zavedati: če ne gremo naprej, hitro nazadujemo. To je lepo vidno na primeru Hrastovca. Na podobni prelomnici so zdaj Dutovlje. Če ne bodo šle naprej in če se zavod ne bo zaprl, bo čez pet let spet poln.

Je dezinstitutionalizacija res neskončna, kot pišeta z Vitom Flakerjem?

Konca ni. Vedno je treba skrbeti za to, da ne gremo nazaj, in iskati moramo vedno boljše rešitve. Položaj ljudi z ovirami je na primer precej slabši od položaja žensk. Neskončno veliko časa bomo potrebovali, da pridemo do enakosti žensk, kaj šele ljudi z ovirami. Toda če je prejšnje stoletje zaznamovalo, da smo ženske vsaj na papirju dobile enake pravice kot moški, je čas, da v tem stoletju enako naredimo za ljudi z ovirami.